

3-1-2548

มาตรฐานคุณภาพชีวิต : ศึกษากรณีประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของ
ประเทศไทย

ศุภณี อายวัฒน์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jdm>

Part of the [Demography, Population, and Ecology Commons](#)

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Demography by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

มาตรวัดคุณภาพชีวิต : ศึกษากรณีประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย*

ดุษฎิ อายุวัฒน์**

บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต (Quality of Life) ในประเทศไทย มีมาเป็นระยะเวลากว่า 30 ปีแล้ว แต่ก็ยังมีปัญหาในการกำหนดตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต ทำให้หน่วยงานภาครัฐโดยกระทรวง กรมต่างๆ และนักวิชาการที่สนใจ ได้พยายามพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต ทั้งในระดับจังหวัด ระดับชุมชน และระดับบุคคล รวมถึงการศึกษาตัวชี้วัดเฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีคุณลักษณะเฉพาะ เช่น ผู้สูงอายุ แรงงาน สตรี เกษตรกร ครัวเรือนชนบท ครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายไปทำงานต่างประเทศ เป็นต้น แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องความน่าเชื่อถือของตัวชี้วัดอยู่ ตัวชี้วัดหลายตัวที่ภาครัฐใช้เป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายการพัฒนาในระดับพื้นที่ เช่น ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) การศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่ผ่านมาส่วนหนึ่งมองว่าคุณภาพชีวิตเป็นตัวบ่งชี้ความสำเร็จของการพัฒนาที่ดำเนินการในพื้นที่หรือสะท้อนผลการพัฒนาผ่านโครงการหนึ่งโครงการใด บางส่วนศึกษาคุณภาพชีวิตในฐานะที่เป็นเป้าหมายของการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมพัฒนา ดังนั้นบทความนี้มุ่งเสนอถึงองค์ความรู้ที่มีการศึกษาเกี่ยวกับมาตรวัดคุณภาพชีวิตของประชากรในพื้นที่ของภาคอีสาน โดยกรอบการนำเสนอ ประกอบด้วย แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาคุณภาพชีวิต ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ การกำหนดนิยามของคุณภาพชีวิต การพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตในสังคมไทย ระดับคุณภาพชีวิตของชาวอีสานจากมาตรวัดคุณภาพชีวิตต่างๆ และข้อเสนอแนะในการศึกษาประเด็นคุณภาพชีวิตในอนาคตและการพัฒนามาตรวัด ทั้งนี้การทบทวนองค์ความรู้ดังกล่าวได้จากการศึกษาเอกสาร รายงานของหน่วยงานองค์กรภาครัฐและเอกชน รายงานการวิจัย บทความ และหนังสือบางส่วน ที่ปรากฏในระหว่างปี พ.ศ.2525-2546 ซึ่งคาดว่าจะทำให้เข้าใจสถานะขององค์ความรู้ด้านการศึกษาคุณภาพชีวิตและมาตรวัด และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่เกี่ยวข้องกับมิติด้านความยากจนและความไม่เท่าเทียมในพื้นที่ภาคอีสานต่อไป

* เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยความอยู่ดีกินดีของประชากรในประเทศกำลังพัฒนา (Well-being in Developing Countries-WrD) ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยขอนแก่น กับ Bath University, United Kingdom.

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาคุณภาพชีวิต

ในการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาเครื่องชี้วัดที่ผ่านมา ใช้แนวคิดสำคัญในการศึกษาอยู่ 4 แนวคิด (อนุชาติ พวงสำลี และ อรทัย อัจฉา, 2541) ได้แก่

1. แนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิต (Quality of Life)

แนวคิดเรื่องคุณภาพชีวิตเป็นความพยายามที่จะนิยามความหมายของคำว่า "คุณภาพชีวิต" เพื่อใช้ในการศึกษา แต่ความหมายที่นักวิชาการหลายท่านนิยามขึ้นนั้นยากที่จะเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการ เนื่องจากความหมายของคำว่า คุณภาพชีวิต มีลักษณะที่เป็นทั้งวัตถุวิสัย (Objective) และอัตตวิสัย (Subjective) เช่น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย จิตใจ ความรู้สึกเกี่ยวกับความเป็นอยู่ที่ดี เรื่องเพศ และกิจวัตรประจำวัน ดังนั้นมาตรวัดคุณภาพชีวิตที่พัฒนาบนฐานของแนวคิดข้างต้น จึงประกอบด้วย 2 มิติ ทั้งมิติวัตถุวิสัยและมิติอัตตวิสัย

2. แนวคิดเรื่องการพัฒนาสังคม (Social Development)

แนวคิดเรื่องการพัฒนาสังคม เป็นแนวคิดที่เกิดจากเวทีการประชุมสุดยอดเพื่อการพัฒนาสังคม (The World Summit for Social Development) ซึ่งจัดขึ้นเมื่อมีนาคม พ.ศ.2538 ที่กรุงโคเปนเฮเกน สาธารณรัฐเดนมาร์ก โดยสรุป คือ การให้ความสำคัญกับคนและสิ่งแวดล้อม เป็นอันดับแรก ก่อนการประชุม องค์การพัฒนาเอกชนในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกได้ร่วมประชุมสรุปปัญหาสาธารณะสำคัญที่เป็นแนวโน้มของการพัฒนาในภูมิภาคนี้ (Morales, 1994 อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี, 2541) คือปัญหาความยากจน เป็นปัญหาที่รุนแรงที่สุด นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการถูกกีดกัน เลือกรูปแบบ การไม่มีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง และปัญหาความรุนแรงอื่นๆ ได้แก่ การแสวงหาผลประโยชน์ ยาเสพติด อาชญากรรม การฉ้อราษฎร์บังหลวง เป็นต้น ดังนั้นในการพัฒนาสังคมจะต้องคำนึงถึงบริบทที่สำคัญอยู่ 3 ประการ

ประการแรกคือ การขจัดความยากจน ในนิยามของความยากจนของประเทศต่างๆ ใช้กันพิจารณาจาก รายได้ของครัวเรือน หรือบุคคลที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน (Minimum Threshold) ส่วนตัวบ่งชี้อื่นๆ ที่ใช้ เช่น อายุขัยเฉลี่ย (Life Expectancy) การไม่รู้หนังสือ

ประการที่สอง คือ การกระจายความเป็นธรรม เกี่ยวข้องกับผู้ด้อยโอกาส เช่น คนพิการ ผู้สูงอายุ ซึ่งคนเหล่านี้ไม่ได้รับโอกาส และไม่สามารถเข้าถึงบริการต่างๆ ที่สามารถจะนำมาปรับปรุงคุณภาพชีวิตได้

ประการที่สาม คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน ข้อจำกัดของการยกระดับคุณภาพชีวิตอยู่ที่ การถูกกีดกันจากกระบวนการตัดสินใจ การมีส่วนร่วม ในครอบครัว ชุมชน และองค์กรต่างๆ

กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Sinh, 1994 อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี, 2541) ได้เสนอว่า แนวคิดการพัฒนาสังคมนี้ ควรให้ความสำคัญกับคน ให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา และควรมีการมองแบบองค์รวม หมายถึง การพัฒนาเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความยั่งยืนทางนิเวศน์ การมีส่วนร่วมทางการเมือง และความคงอยู่ของวัฒนธรรม จากแนวคิดดังกล่าวนี้ มาตราวัดคุณภาพชีวิตจึงมองเชื่อมโยงไปถึงสภาพที่บุคคลได้รับจากสังคมและสิ่งแวดล้อมที่บุคคลเกี่ยวข้องอยู่

3. แนวคิดเรื่องการพัฒนามนุษย์ (Human Development)

เป็นแนวคิดที่ท้าทายการพัฒนาที่ผ่านมาโดยมองว่า การพัฒนาที่ผ่านมามีข้อผิดพลาดที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจ และใช้ดัชนีวัดระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว มีผู้ได้เสนอแนวคิดในการพัฒนามนุษย์ ที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างจากแนวทางการพัฒนาเดิม เช่น Miles (1985 อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี, 2541) ได้อธิบายความคิดเรื่องการพัฒนามนุษย์ว่า อุดมการณ์ในการพัฒนามนุษย์ต้องไม่แยกการพัฒนาปัจเจกบุคคล ออกจากการพัฒนาสังคม Speth (1994 อ้างใน อนุชาติ พวงสำลี, 2541) อธิบายแนวคิดเรื่องการพัฒนามนุษย์แบบยั่งยืนว่า เป็นการเปลี่ยนจากคิดเรื่องการพัฒนาสู่การปฏิบัติ ซึ่งต้องพิจารณาถึง 3 สิ่ง ได้แก่ ประการแรก **ประชาชนเป็นศูนย์กลาง** เพราะเป็นการพัฒนาที่ประชาชนต้องมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนยากจน ประการที่สอง **สิ่งแวดล้อมดี** คือ การเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ปกป้องสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก ประการที่สาม **การมีส่วนร่วม** การพัฒนาจะสำเร็จได้ต้องให้คนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม และกระบวนการที่มีผลต่อชีวิตของเขา

จะเห็นว่าโดยสรุปแล้ว การพัฒนามนุษย์ คือ การส่งเสริมศักยภาพในตัวมนุษย์ให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีกว่า นำไปสู่การสร้างสรรคชีวิตที่มีประโยชน์และสมหวัง การพัฒนามนุษย์ ควรเป็นเป้าหมายโดยตรงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ การเน้นความแตกต่างระหว่างเพศ วรณะ ชนชั้น เผ่าพันธุ์ ตลอดจนความเหลื่อมล้ำในด้านอื่นๆ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนามนุษย์ ดังนั้นมาตราวัดคุณภาพชีวิตที่อิงอยู่กับแนวคิดนี้ จึงต้องสนใจสิ่งแวดล้อม และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

4. แนวคิดเรื่องความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ (Human Security)

แนวคิดนี้ UNDP กำหนดขึ้นเป็นดัชนีตัวหนึ่งที่วัดความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ซึ่งความหมายของความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ระดับโลก (Global Human Security) คือสามารถดำรงชีวิต และ ทำมาหากินได้โดยปลอดภัยจากความหวาดกลัวภัยที่อาจจะคุกคามการอยู่รอด สุขภาพอนามัย การทำมาหากิน ตลอดจนความสุขสบายของบุคคล UNDP ได้กำหนดสาระของความมั่นคงในชีวิตมนุษย์ไว้ 7 ด้าน ได้แก่ 1) ความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ 2) ความมั่นคงด้านอาหาร 3) ความมั่นคงด้านสุขภาพ 4) ความมั่นคงด้านสิ่งแวดล้อม 5) ความมั่นคงของบุคคล 6) ความมั่นคงของชุมชน 7) ความมั่นคงทางการเมือง แนวคิด

เรื่องความมั่นคงของชีวิตมนุษย์ส่งผลต่อระบบโลกและรัฐ ที่ต้องการให้โลกและรัฐเห็นความสำคัญของชีวิตมนุษย์ ที่จะให้ประชากรพ้นจากความทุกข์ยาก จึงเป็นเรื่องไร้พรมแดน และเป็นพันธกิจของประชาคมโลกจากแนวคิดดังกล่าว หากพัฒนาเป็นมาตรวัดคุณภาพชีวิตของประชาชน ก็จะต้องมีองค์ประกอบทั้ง 7 ด้าน เพราะจะนำมาซึ่งความมั่นคงในชีวิต ซึ่งถือว่าเป็นคุณภาพชีวิตของประชากร

ระเบียบวิธีวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาและการพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิต

ในการพิจารณาระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษานี้ จะพิจารณาถึงการศึกษาคคุณภาพชีวิตในภาคอีสานที่ผ่านมา ว่าใช้ระเบียบวิธีแบบใด ศึกษาในประเด็นใด กลุ่มประชากรใดบ้าง และหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นระดับใด

การศึกษาเรื่องคุณภาพชีวิตในช่วงที่ผ่านมาเริ่มต้นให้ความสำคัญกับ*การศึกษาเชิงปริมาณ* ดังจะเห็นได้จากตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่นักวิจัยพัฒนาขึ้น หรือใช้ตัวชี้วัดที่หน่วยงานอื่นพัฒนาขึ้น เช่น ตัวชี้วัดองค์การอนามัยโลก (WHO) พัฒนาขึ้น การใช้เครื่องชี้วัดทางสังคม ประเมินระดับคุณภาพชีวิตว่า บุคคลกลุ่มใดๆ มีคุณภาพชีวิตระดับใด สูง-ต่ำเท่าใด อนึ่ง ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับว่าปัจจัยอะไรบ้างที่กำหนดระดับของคุณภาพชีวิตของประชากรกลุ่มต่างๆ ซึ่งการศึกษาลักษณะนี้ กำหนดให้คุณภาพชีวิตเป็นตัวแปรตามในงานวิจัย การศึกษาในลักษณะดังกล่าวนี้พบเป็นสัดส่วนค่อนข้างมากในงานที่ทบทวนมา เช่น งานศึกษาของ Sirinan Kittisuksathit & Huw Jones (2545) งานศึกษาของสมพร ชัยอุยฤทธิ์ (2542) ศึกษาความแตกต่างของคุณลักษณะส่วนบุคคล ที่ทำให้มีระดับคุณภาพชีวิตแตกต่างกัน และการศึกษาของ รณยุทธ บุตรแสนคม (2540) ซึ่งอธิบายคุณภาพชีวิตเป็นค่าร้อยละจากแต่ละข้อ (Items) นอกจากนี้ยังมีการศึกษาเชิงปริมาณที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต โดยมองคุณภาพชีวิตเป็นตัวแปรอิสระ ที่น่าจะนำไปสู่การมีพฤติกรรม หรือตัดสินใจในเรื่องหนึ่งเรื่องใด เช่น การตัดสินใจย้ายถิ่น ได้แก่งานศึกษาของ วิชาวีศรีเพียร (2544) ศึกษาคุณภาพชีวิตการทำงานกับการย้ายถิ่นระยะสั้น และงานศึกษาของสำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) หลังจากพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชากรเขตเมืองได้แล้ว นำตัวชี้วัดดังกล่าวมาศึกษาระดับของคุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้น ว่านำไปสู่การกำหนดความต้องการดำรงชีวิตต่อไปในจังหวัดที่ตนอาศัยอยู่หรือไม่

อนึ่ง วิธีการเชิงปริมาณยังถูกนำมาใช้ในการพัฒนาตัวชี้วัด โดยใช้วิธีการทางสถิติเพื่อยืนยันคุณสมบัติของตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้น ว่ามีความน่าเชื่อถือ (Reliability) และมีความถูกต้อง (Validity) ตามการตรวจสอบของการวิจัยเชิงปริมาณ เช่น การศึกษาของสำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ศึกษาคุณภาพชีวิตของประชากรเขตเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้การวิเคราะห์ปัจจัย (Factor Analysis) เพื่อยืนยันตัวชี้วัด การใช้วิธีการศึกษาในเชิงปริมาณนี้ มีทั้งที่ศึกษาคคุณภาพชีวิตในประชากร

เฉพาะกลุ่ม เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ กลุ่มสตรี กลุ่มผู้ป่วยเฉพาะโรค เช่น ผู้ป่วยโรคเบาหวาน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การศึกษาในลักษณะเชิงปริมาณมักถูกมองว่ามีจุดอ่อน คือ เอาสิ่งที่นักวิชาการหรือบุคคลภายนอกคิดหรือพัฒนาขึ้นไปวัดกับบุคคลกลุ่มใดๆ ซึ่งสิ่งที่วัดอาจไม่ตรงกับพื้นฐานความคิดของบุคคลกลุ่มที่ถูกศึกษาก็ได้ ประกอบกับตัวชี้วัดของคุณภาพชีวิตบางส่วนมีความเป็นอัตวิสัย เช่น เป็นเรื่องของความพึงพอใจ ความมั่นคงของชีวิต จึงทำให้รู้สึกว่าการวัดในเชิงปริมาณยังมีจุดด้อยในเรื่องความน่าเชื่อถือ

ดังนั้นจึงนำมาสู่การพัฒนาระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ มีนักวิชาการที่เสนอให้ศึกษาคุณภาพชีวิตจากมุมมองที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน (กาญจนา แก้วเทพ, 2538) การศึกษาโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพนี้ เชื่อว่าจะแก้จุดอ่อนของการศึกษาเชิงปริมาณโดยเฉพาะการศึกษาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตที่มีลักษณะเป็นอัตวิสัย ขณะเดียวกันก็เชื่อว่าน่าจะทำให้ได้ความหมายของคุณภาพชีวิตของเฉพาะกลุ่มบุคคล เพราะบุคคลเหล่านั้นควรจะเป็นผู้กำหนดความหมายจากการรับรู้ของเขาเอง ซึ่งจะมีความน่าเชื่อถือมากกว่าเพราะเป็นมุมมองหรือเป็นทัศนคติใน ดังนั้นงานศึกษาในระยะหลังได้นำแนวคิดเชิงคุณภาพมาใช้ประกอบกับการศึกษาเชิงปริมาณ โดยใช้เทคนิควิธีการศึกษาที่ทำให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะความหมายของคำว่า คุณภาพชีวิต หรือชีวิตที่เป็นสุข หรือความผาสุกของชีวิต ซึ่งเป็นความหมายที่ชาวบ้านนิยาม ความสุขในชีวิต แล้วจึงศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณ เช่น การศึกษาของ สุพัฒน์ สุระดณัย (2544) ใช้การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพของครอบครัวในชนบทเพื่อค้นหาเครื่องชี้วัดความผาสุก ซึ่งมีความหมายเท่าเทียมกับคำว่าคุณภาพชีวิต แล้วจึงใช้การศึกษาเชิงปริมาณด้วยแบบสัมภาษณ์เพื่อยืนยันผลการศึกษาในกลุ่มตัวอย่างจำนวนมากเพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือ เช่นเดียวกับ การศึกษาของพนิชฐา พานิชชีวะกุล (2537) ที่ใช้การสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้สูงอายุแล้วจึงใช้วิธีการเชิงปริมาณด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์ร่วมกับแบบประเมินสภาพด้านร่างกาย อารมณ์ ที่สะท้อนถึงสถานะทางร่างกายของผู้สูงอายุ และเพื่อยืนยันตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้นโดยใช้เทคนิควิธีการทางสถิติขั้นสูง การศึกษาของ Sirinan Kittisuksathit & Huw Jones (2545) ศึกษาคุณภาพชีวิตของครัวเรือนแรงงานที่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ ใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) แล้วจึงใช้แบบสัมภาษณ์เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ และทำการสนทนากลุ่มอีกเพื่อเจาะลึกกับข้อมูลที่พบในเชิงปริมาณนั้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าวิธีการทางสถิติที่นำมาใช้ในการพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต ที่ใช้การศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณนั้น นอกจากจะศึกษาความแตกต่างของระดับคุณภาพชีวิตในบุคคลเฉพาะกลุ่มที่มีคุณลักษณะส่วนบุคคลต่างกันว่ามีระดับคุณภาพชีวิตแตกต่างกันอย่างไรตามตัวชี้วัดที่พัฒนาขึ้น ซึ่งเป็นเพียงการวิเคราะห์ในระดับสองตัวแปร (Bi-variate Analysis) แล้ว ยังมีการศึกษาในเชิงลึกโดยใช้ระเบียบวิธี

ทางสถิติขั้นสูง ตรวจสอบองค์ความรู้เพื่อยืนยันความน่าเชื่อถือของผลการศึกษา เช่น ใช้การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Factor Analysis) เช่น ในงานของสำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) และงานศึกษาของ พนิษฐา พานิชชีวะกุล (2538) เป็นต้น ใช้การวิเคราะห์จำแนกประเภท (Discriminant Analysis) ซึ่งในกระบวนการพัฒนาเครื่องมือวัดคุณภาพชีวิตของงานดังกล่าวยังได้ใช้สถิติอื่นๆ เพื่อพิสูจน์ความน่าเชื่อถือ (Reliability) และความตรงเชิงจำแนก (Discriminant Validity) ของเครื่องมือด้วย

สำหรับหน่วยในการวิเคราะห์ หน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์คุณภาพชีวิตมีอยู่ 4 ระดับ คือ

1) ระดับบุคคล ซึ่งมีการศึกษาในหลายกลุ่ม เช่น ผู้สูงอายุ ผู้ป่วยเฉพาะโรค แรงงาน เป็นต้น เช่น การศึกษาของ Apisit Thamrongwarangkool (UNDP, 2003:87) ซึ่งศึกษาถึงดัชนีความสุข (Happiness Indicators) ของคนในชุมชน งานศึกษาของพนิษฐา พานิชชีวะกุล (2537) ศึกษาในผู้สูงอายุภาคอีสาน เป็นต้น

2) ระดับครอบครัวหรือครัวเรือน เช่น ครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปต่างประเทศ ได้แก่ งานศึกษาของ Sirinan Kittisuksathit & Huw Jones (2545) การพัฒนาตัวชี้วัดครอบครัวผาสุกของครอบครัวประเภทต่างๆ ได้แก่ งานของ สุพัฒน์ สุระदनัย (2544)

3) ระดับชุมชน เช่น งานศึกษาของ Amara Pongsapit (UNDP, 2003:86) ที่ได้พัฒนาดัชนีความกินดีอยู่ดีระดับชุมชน (Community-level Well-being Indicators)

4) ระดับจังหวัด ใช้การวิเคราะห์ผ่านตัวชี้วัดคือ จปฐ. ทำให้สามารถสรุปได้ว่ามีจังหวัดใดที่ผ่าน หรือไม่ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และยังมีตัวชี้วัดของ กรมประชาสงเคราะห์ (2538) ที่บ่งชี้ระดับจังหวัด

ส่วนมากแล้วงานวิจัยที่ศึกษาและวัดคุณภาพชีวิตใช้ระเบียบวิธีเชิงปริมาณ มักใช้หน่วยในการวิเคราะห์เป็นระดับบุคคลและระดับจังหวัด มีเพียงส่วนน้อยที่ใช้หน่วยในการวิเคราะห์เป็นครัวเรือน สำหรับงานศึกษาที่ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ มักใช้หน่วยวิเคราะห์เป็นระดับครอบครัวหรือครัวเรือน และระดับชุมชน

หากพิจารณาประเภทของเครื่องชี้วัด (เชิงปริมาณ/เชิงคุณภาพ) และระดับของกลุ่มเป้าหมาย (บุคคล/ชุมชน) เป็นเกณฑ์ ในการจำแนกผลงานวิจัยเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต จำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ ในระดับบุคคล ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตเชิงปริมาณ ประกอบด้วย รายได้ การศึกษา สถานภาพสมรส สถานภาพการทำงาน ส่วนตัวชี้วัดในเชิงคุณภาพ มุ่งให้ความสนใจประเด็นเรื่อง ความสุข ทักษะเกี่ยวกับความผาสุก หรือคุณภาพชีวิต ดังแผนภาพที่ 1

เชิงปริมาณ

เชิงคุณภาพ

บุคคล	(กลุ่มที่ 1)	(กลุ่มที่ 2)
	รายได้ การศึกษา สถานภาพสมรส สถานภาพการจ้างงาน	ความสุข ทัศนคติเกี่ยวกับความผาสุก คุณภาพชีวิต
ชุมชน	(กลุ่มที่ 3)	(กลุ่มที่ 4)
	เครื่องชี้วัดสังคม เช่น รายได้ประชาชาติ อัตราการเกิดอาชญากรรม อัตราการตาย	ความพึงพอใจในชีวิตและ ต่อชุมชน

แผนภาพที่ 1 ที่มา : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541)

ระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การนำเสนอในส่วนนี้มุ่งสะท้อนองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่มีผู้ศึกษาไว้ ในเรื่องการให้คำนิยามคุณภาพชีวิต ผลการศึกษาคุณภาพชีวิตในกลุ่มคนต่างๆ ในพื้นที่ภาคอีสาน เพื่อประมวลให้เห็นถึงตัวชี้วัด ตลอดจนมิติที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาคุณภาพชีวิต และระดับคุณภาพชีวิตของคนอีสานที่ถูกประเมินจากเครื่องมือวิจัยที่สร้างขึ้น

ความหมายของ “คุณภาพชีวิต”

การนิยามความหมายคำว่าคุณภาพชีวิตเป็นเรื่องยากที่จะนิยามความหมายให้เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นสากลได้ เพราะคุณภาพชีวิตเป็นกระบวนการทางด้านจิตใจที่สามารถบรรยาย ดีความ ผ่านตัวกรองด้านความคิดและภาษาที่แตกต่างกันจึงเกิดการมองที่แตกต่างกัน เนื่องจากพื้นฐาน ประสบการณ์ ความคิดความรู้ที่แตกต่างกันของผู้ให้นิยาม นอกจากนี้คุณภาพชีวิตยังเป็นเรื่องที่ยังขึ้นอยู่กับคุณค่าที่แฝงอยู่ของบุคคล การนิยามคุณภาพชีวิตที่ผ่านมา มักจะเลยความแตกต่างด้านอายุ ชนชั้นทางสังคม การศึกษา จึงทำให้การนิยามคุณภาพชีวิตเป็นเพียงนิยามเชิงปฏิบัติการที่นำมากำหนดใช้ในการศึกษาเฉพาะกลุ่มเฉพาะประเด็น ทำให้มีนิยามของคุณภาพชีวิตที่มีความแตกต่างหลายมิติ ซึ่งในที่นี้ต้องการจะทบทวนให้เห็นว่าการนิยามคุณภาพชีวิตที่ผ่านมา มีภาพอย่างไรบ้าง

ในระยะแรกของการนิยามความหมายของคุณภาพชีวิต มีจุดเน้นที่องค์ประกอบของคุณภาพชีวิตที่สามารถวัดได้ในทางกายภาพ หรือมีตัวชี้วัดทางสถิติที่ค่อนข้างชัดเจน ดังเช่น UNESCO (1980 อ้างใน รณยุทธ์ บุตรแสนคม, 2540) ได้กำหนดองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ 5 ประการ คือ 1) มาตรฐานการดำรงชีวิต ได้แก่ มาตรฐานความเป็นอยู่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย การศึกษาที่อยู่อาศัย อาหาร รายได้ การประกอบอาชีพต่างๆ และบริการทางสังคมต่างๆ 2) ภาวะประชากร ได้แก่ ขนาด การกระจาย และการเปลี่ยนแปลงทางประชากร 3) ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ระบบสังคม การเมือง การปกครอง ค่านิยม และแบบแผนของการใช้จ่ายเพื่อการดำรงชีพ 4) กระบวนการพัฒนา เช่น การค้า อุตสาหกรรม ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และ 5) ทรัพยากร ได้แก่ ทรัพยากร มนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี เป็นต้น

การนิยามความหมายคุณภาพชีวิตในระยะแรก ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตในลักษณะที่เป็น **วัตถุวิสัย** ทำให้เกิดนิยามเชิงปฏิบัติการทั้งนักวิชาการชาวไทย และต่างประเทศ เช่น

อมร นนทสุด (2526 อ้างใน รณยุทธ์ บุตรแสนคม, 2540) กล่าวถึงองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตคือ อาหารและโภชนาการที่เหมาะสม เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม การดูแลอย่างง่าย ๆ สำหรับสุขภาพทางกายและจิต การศึกษาขั้นพื้นฐานและการพัฒนาอาชีพ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน บริการพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมที่จำเป็นเพื่อประกอบการและการดำรงชีพอย่างยุติธรรม

ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ (2526) ได้สรุปองค์ประกอบที่มีคุณภาพชีวิตของบุคคล คือ สุขภาพ ที่อยู่อาศัย การบริการทางการแพทย์ และสาธารณสุข อนามัยแม่และเด็ก อาหาร บริการและคุณภาพทางการศึกษา ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รายได้ สภาพจิตใจ

Lennart and Anderson (1975 อ้างใน รณยุทธ์ บุตรแสนคม, 2540) ได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ว่าดูได้จากองค์ประกอบ 9 ประการ คือ

1. สุขภาพอนามัย
2. อาหาร
3. การศึกษา
4. การประกอบอาชีพ
5. ที่อยู่อาศัย
6. สถิติการทางสังคม
7. เครื่องนุ่งห่ม
8. นันทนาการ
9. สิทธิมนุษยชน

อุทุมพร จามรมาน (2528 อ้างใน รัตนยุทธ์ บุตรแสนคม, 2540) ได้สรุปองค์ประกอบที่มีคุณภาพชีวิตของมนุษย์ไว้ 10 องค์ประกอบ คือ ทัศนคติ ลักษณะความเป็นอยู่ การเป็นเจ้าของ อาชีพหลัก นันทนาการ บริการจากรัฐ การถือครองบ้านและที่ดิน อาชีพรอง การแสวงหาความรู้ และสุขอนามัย ดังนั้น เมื่อพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตจึงต้องคำนึงถึงองค์ประกอบที่เชื่อว่าจะทำให้บุคคลมีคุณภาพชีวิต

การนิยามความหมายดังกล่าว ส่งผลผลักดันให้ การพัฒนาในภาพรวมของทั้งประเทศที่กำหนดโดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จะต้องหาวิธีการเข้าไปแทรกแซง(Intervene) โดยตรงเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมเพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิต ดังนั้นกระบวนการพัฒนาที่ผ่านมาจึงมุ่งเน้นไปที่คุณภาพชีวิต ที่สามารถวัดได้ เห็นได้เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน (ดำรง อุดมไพจิตรกุล และคณะ, 2543) มีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ (Formal) เช่น ด้านการศึกษา การแพทย์และสาธารณสุข หรือแม้แต่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับชุมชน (NESDB, 1986 อ้างใน เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2540)

การให้นิยาม เรื่องคุณภาพชีวิตในระยะต่อมา เป็นการนิยามเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัย และปฏิบัติการซึ่งมีลักษณะที่เป็นทั้ง **วัดวิถี** และ **อัตวิสัย** อยู่ด้วยกัน เช่น ตามความหมายของ WHO คุณภาพชีวิต เป็นการรับรู้ของบุคคลที่มีต่อสถานะของตนเอง อันบ่งบอกถึงวัฒนธรรมและระบบคุณค่าในชีวิต รวมทั้งเป้าหมาย กฎเกณฑ์ และสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย (The WHOQOL Group, 1995 อ้างถึงใน กอบกุล สุตสวาสดี, 2541)

การนิยามความหมายของ คุณภาพชีวิต อีกกลุ่มหนึ่งเป็นมุมมองของชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ที่พยายามต่อต้านกระแสการพัฒนาที่เน้นการสะสมความมั่งคั่งภายใต้ระบบทุนนิยม โดยพยายามมองคุณภาพชีวิตไปที่ **ความสุขของชีวิต และความสุขเพียง พึ่งตนเอง** เช่น

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ให้ความหมายของคุณภาพชีวิต โดยเน้นให้ความสำคัญกับ ความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน ส่วนเป้าหมายคุณภาพชีวิต คือ เกษตรกรต้องมีความพอเพียงที่พึ่งตนเองได้ หมายถึง ความสามารถของคนที่ช่วยเหลือตนเองได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุลความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางการที่สอดคล้องกับภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นอันเป็นปัจจัย 4 พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งทางร่างกาย และจิตใจ (พนิชฐา พานิชชีวะกุล และ เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2542)

พ่อคำเดื่อง ภาษี ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านในภาคอีสานให้ความหมายของคุณภาพชีวิต โดยเริ่มจากการมีสุขภาพที่ดีว่า "สุขภาพที่ดีคือ ทุกคนต้องมีความอบอุ่น และมั่นใจ ทุกวันนี้เกษตรกรไม่มีความมั่นใจพร้อมที่จะเป็นทุกอย่างที่ไม่ใช่เกษตรกร เกษตรกรจะมีความมั่นใจเมื่อสะสมสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มีความมากมาย ทุกวันนี้เราพึ่งเทคโนโลยีโดยเฉพาะเรื่องการรักษา คุณภาพชีวิตไม่ได้มองเป็นอันๆ แต่ต้องเป็นองค์รวม ไม่ได้แยกส่วน ครอบครัวอบอุ่นอยู่ด้วยกัน ครอบครัวสมบูรณ์ มีการไปมาหาสู่ วิ่งไปหา

ชาวบ้าน เราไม่ได้พึ่งเงินอย่างเดียว แต่ต้องพึ่งธรรมชาติด้วย ทางออกของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกร คือเกษตรกรก็ต้องปลูกหลายอย่างเพื่ออยู่เพื่อกิน ไม่เป็นปัญหาตลาด ทำได้หลายอย่างขายได้หลายอย่าง ไม่มีอะไรดีไปกว่าเกษตรกรต้องกลับมาอยู่บ้าน ทำการเกษตรให้ได้ดี” (พนิชฐา พานิชชีวะกุล และ เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2542)

จะเห็นว่า คุณภาพชีวิต ในความหมายของปราชญ์ชาวบ้าน เน้นความสุขของชีวิตแบบองค์รวม เชื่อมโยงทั้งสุขภาพ กาย ใจ ครอบครัวยุ และสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญปราชญ์ชาวบ้านเน้นภาวะความสามารถในการพึ่งตนเอง ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ และจิตวิญญาณ ทั้งนี้มิติของคุณภาพชีวิต มีทั้งมิติด้านสุขภาพ ทั้งการไม่มีโรคและความแข็งแรงที่สามารถทำงานได้ การมีชีวิตครอบครัวสังคมที่อบอุ่น อยู่กันพร้อมหน้า มีความมั่นคงและพึ่งตนเองได้ ในด้านมิติทางเศรษฐกิจและการทำงานเป็นด้านที่มีความสำคัญ โดยเน้นภาวะของการไม่มีหนี้ การมีเงินทองใช้จ่าย รวมทั้งการมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตทั้งการมีอาหารพอเพียง การมีบ้านเป็นของตนเอง มีข้าวกินตลอด ดังนั้นมาตรวัดคุณภาพชีวิตจากฐานคิดข้างต้น จึงครอบคลุมสภาพความเป็นอยู่ การดำรงชีวิต ที่มองความสัมพันธ์ของการดำรงชีวิตทั้งระดับบุคคล ครอบครัวยุชุมชน และสิ่งแวดล้อม

การให้คำนิยามคุณภาพชีวิตในอีกแง่มุมหนึ่งคือ ความเป็นอุดมคติ เช่น อุทัย ดุลยเกษม กล่าวว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตเพื่อให้คนในท้องถิ่นเกิดความเข้มแข็ง จะต้องอยู่อย่างพอดี กินอย่างพอดี หรือเรียกว่า ชุมชนพึ่งตนเอง (Sufficient Community) และมีเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตคือ เรื่องของ ความมั่นคง (Security) (สุเทพ บุญซ้อน, 2545) ส่วน บัณฑิต อ่อนดำ เห็นว่า “คุณภาพชีวิตมีทั้งกายและจิต ที่จริงเราต้องการทั้งกายและจิต เราต้องวิเคราะห์คุณภาพชีวิตของชาวชนบทขึ้นมาก่อนว่าเขาต้องการอะไร บางที่ต้องการทั้งจิตใจและวัตถุด้วย มันอยู่ที่หมู่บ้าน และหมู่บ้านมันแตกต่างกัน การคิดจาก จปฐ ของกระทรวงสาธารณสุขก็ดีแต่ยังไม่ชัดเจน คุณภาพชีวิตจะต้องเริ่มที่หมู่บ้านก่อน อาจจะเริ่มกายก่อนก็ได้หรือจิตก่อนก็ได้” (สุจินดา คุจาวิวัฒน์, 2531) ขณะที่ เดช พุ่มคชา กล่าวว่า “คุณภาพชีวิตคือ ทำอย่างไรจะให้ชาวบ้านรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างถึงพริกถึงขิง และอย่างมีคุณภาพ ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติก็ดี หรือเกิดขึ้นภายในหรือจากคนภายนอกนี้คือคุณภาพชีวิตที่ต้องการ” (สุจินดา คุจาวิวัฒน์, 2531)

กล่าวโดยสรุปแล้วการนิยามความหมายของคำว่า คุณภาพชีวิตนั้นยังไม่มีคำใดที่ยอมรับได้ อย่างเป็นสากล แต่อย่างไรก็ตามในแง่มุมของการพัฒนา การนิยามความหมายควรที่จะเชื่อมต่อกับกระบวนการวิธีการ ที่จะนำไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาคือความสุขของคนนั่นเอง

การพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เนื่องจากการพัฒนาคุณภาพชีวิต ถูกมองเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ดังนั้นจึงมีการพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตเพื่อเป็นสิ่งที่สะท้อนว่า การพัฒนา สามารถดำเนินการให้เกิดขึ้นบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด นำมาซึ่งคุณภาพชีวิตของประชาชนได้หรือไม่อย่างไร ดังนั้น จึงทำให้หลายฝ่ายต่างหาแนวทางในการพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตขึ้น จากการทบทวนเอกสาร พบมาตรวัดคุณภาพชีวิตอยู่ 3 ประเภท ได้แก่

1) มาตรวัดคุณภาพชีวิตที่พัฒนาจากกรอบของหน่วยงานหลัก เช่น สหประชาชาติ

แนวคิดของสหประชาชาติเรื่อง Basic Minimum Needs เป็นพื้นฐานของมาตรวัดคุณภาพชีวิต ที่รู้จักกันแพร่หลายคือ “เครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.)” ที่คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) ใช้ในปี พ.ศ.2528 ซึ่งเป็นปีรณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชน มาตรวัดดังกล่าวเปรียบเสมือนว่าเป็นมาตรวัดกลาง เพราะมิได้พัฒนาขึ้นให้เฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแต่ใช้พร้อมกันทั้งประเทศ จปฐ. ประกอบด้วย 8 หมวด 32 ตัวชี้วัด ในปี พ.ศ.2531 กชช. ได้มอบหมายให้กรมพัฒนาชุมชน ดำเนินการวางแผนการจัดเก็บข้อมูล และในปี พ.ศ.2533 เริ่มมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกครัวเรือนทั่วประเทศ และในปี พ.ศ.2535 ได้มีการปรับปรุง จปฐ. ให้ประกอบด้วย 9 หมวด 37 ตัวชี้วัด (อนุชาติ พวงสำลี และอรทัย อาจอ่ำ, 2539) ซึ่งการใช้ จปฐ. บ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชาชนนี้ยังใช้กันมาจนถึงปัจจุบันในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 โดยมีการปรับปรุงต่อมาเป็นระยะ

เป็นที่น่าสังเกตว่า การประเมินคุณภาพชีวิตโดย จปฐ. นั้น เป็นการประเมินภาพตั้งแต่ระดับครัวเรือน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และ จังหวัด แต่ข้อมูลดังกล่าวมักถูกนำเสนอภาพระดับจังหวัดเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้ผลการประเมินมากำหนดทิศทางการพัฒนาต่อไป

มาตรวัดในลักษณะภาพกว้างนอกจาก จปฐ. แล้วยังมี “เครื่องชี้สภาวะเศรษฐกิจและสังคม” ซึ่งใช้เป็นมาตรวัดคุณภาพชีวิตของประชาชนในระดับจังหวัดและภูมิภาคโดยรวม เครื่องชี้วัดสภาวะเศรษฐกิจและสังคมนี้ พัฒนาขึ้นโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ ซึ่งต่อมาได้ปรับใหม่โดยแยกเรื่องเศรษฐกิจออกจากสังคมในปี พ.ศ.2537 สำหรับเครื่องชี้วัดภาวะสังคม ให้ภาพการประเมินในระดับจังหวัด โดยมีรายละเอียดตัวชี้วัดมากกว่า จปฐ. นอกจากนี้มาตรวัดคุณภาพชีวิตในลักษณะภาพกว้างยังถูกพัฒนาขึ้นโดยหน่วยงานบางหน่วย เช่น กรมประชาสงเคราะห์ (2538) พัฒนาตัวชี้วัดคุณลักษณะของครอบครัว ผาสุกขึ้น ประกอบด้วย 4 หมวด 20 ตัวชี้วัด

เป็นที่น่าสังเกตว่า การพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตในภาพกว้าง ทั้ง จปฐ. เครื่องชี้วัดทางสังคม และดัชนีวัดความผาสุกของครอบครัว เป็นลักษณะของมาตรวัดที่พัฒนาโดยบุคคลภายนอกหรือนักวิชาการหรือหน่วยงาน ที่ต้องการนำไปประเมินกลุ่มบุคคลหนึ่งๆ และพื้นฐานการสร้างมาตรวัดดังกล่าวก็ไม่อยู่บน

สภาพจริงของพื้นที่เท่าที่ควร จึงไม่ค่อยสอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตของประชาชนแต่ละภูมิภาคนัก และจะเห็นได้ว่าการพัฒนาตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตสำหรับประชาชนในภาคอีสานเป็นการเฉพาะนั้นยังไม่มี ทั้งที่ในระดับภาค สภาพด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม มีความเฉพาะที่แสดงเอกลักษณ์ของกลุ่มคน

2) มาตรการที่พัฒนาขึ้นเฉพาะกลุ่มบุคคล เช่น แรงงาน ผู้สูงอายุ เกษตรกร ประชากร เขตเมือง

มาตรการวัดคุณภาพชีวิตลักษณะนี้ พัฒนาขึ้นจากพื้นฐานความเชื่อว่า กลุ่มคนที่ต้องการศึกษาและวัดคุณภาพชีวิต มีคุณลักษณะพิเศษ เช่น ผู้สูงอายุ ที่แตกต่างจากประชากรวัยอื่น ดังนั้นการจะนำมาตราวัดคุณภาพชีวิตที่วัดกลุ่มคนทั่วไปมาวัด ย่อมไม่เหมาะสม จึงได้มีผู้พัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุของอีสานขึ้น เช่นงานของ พนิษฐา พานิชชีวะกุล (2537) ซึ่งให้ความสำคัญที่จะวัดคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุระดับบุคคล แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะเป็นการพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตเฉพาะกลุ่ม แต่ยังคงแนวคิดหลักจากนักวิชาการต่างประเทศ (Fillenbaum, 1987)

นอกจากนี้ยังมีการพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตของแรงงานเรียกว่า เป็นดัชนีวัดคุณภาพชีวิตการทำงาน (วิภาวี ศรีเพียร, 2544) ซึ่งอิงกับหลักการสร้าง Human Development Index- HDI ของ UNDP โดยแบ่งคุณภาพชีวิตการทำงานเป็น 5 มิติ 13 ตัวชี้วัด ได้แก่ 1) ผลประโยชน์การทำงาน (ตัวชี้วัดได้แก่ ค่าจ้างเฉลี่ย ร้อยละของลูกจ้างที่ได้รับผลประโยชน์ตอบแทนการทำงานอื่นนอกเหนือจากค่าจ้าง ร้อยละของลูกจ้างที่ได้รับค่าจ้างน้อยกว่าค่าจ้างขั้นต่ำ อัตราการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายค่าจ้างขั้นต่ำ) 2) สภาพการทำงาน (ตัวชี้วัดคือ อัตราการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน อัตราการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายความปลอดภัยในการทำงาน และ อัตราการประสบอันตรายเนื่องจากการทำงาน) 3) การมีส่วนร่วมในองค์การแรงงาน(ตัวชี้วัดคือ อัตราการเป็นสมาชิกสหภาพแรงงาน) 4) ความมั่นคงในการทำงาน (ตัวชี้วัดคือ อัตราการว่างงาน และ อัตราการเลิกจ้างที่ไม่เป็นธรรม) และ 5) ความสงบสุขในการทำงาน (ตัวชี้วัดคือ อัตราการร้องทุกข์ อัตราลูกจ้างที่เกี่ยวข้องกับการพิพาทแรงงานการขัดแย้ง และอัตราวันทำงานที่สูญเสียจากการนัดหยุดงาน) จะพบว่ามาตรวัดคุณภาพชีวิตการทำงานของแรงงานนี้ สะท้อนภาพระดับจังหวัดมากกว่าจะเป็นภาพระดับบุคคล ถึงแม้ว่ากลุ่มแรงงานจะมีอยู่ในหลายส่วนของระบบการผลิตทั้งที่เป็นทางการ (Formal Sector) และไม่เป็นทางการ (Informal Sector)

สำหรับการพัฒนามาตรวัดในกลุ่มเกษตรกร มิได้ปรากฏชัดเจน แต่มีการศึกษาวิจัยในกลุ่มนี้เพื่อทราบว่าคุณภาพชีวิตของเกษตรกรมีคุณภาพชีวิตอย่างไรบ้าง (พนิษฐา พานิชชีวะกุล และ เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2542)

ส่วนการศึกษาในกลุ่มประชาชนเขตเมือง ที่สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ได้พัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตของประชาชนเขตเมืองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าคุณภาพชีวิตของประชาชนเขตเมืองมี 5 ด้าน คือ ด้านครอบครัว ด้านการทำงาน ด้านความเครียด ด้านสิ่งแวดล้อม

และ ด้านชีวิตในเมือง สำหรับด้านชีวิตในเมืองนี้นับว่าเป็นความเฉพาะของการศึกษาในกลุ่มประชากรเขตเมืองโดยเฉพาะ มาตรฐานที่พัฒนาขึ้นแต่ละด้านมีทั้งความเป็นวัตถุประสงค์ และอัตวิสัย

3) มาตรฐานที่พัฒนาขึ้นจากผู้เชี่ยวชาญหรือผู้รู้

แนวทางหนึ่งที่น่ามาใช้ในการพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิต ก็คือ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ได้รับการยอมรับ เพื่อให้สะท้อนทัศนะเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต การพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตลักษณะนี้ มักให้ความสนใจประเมินคุณภาพชีวิตระดับบุคคล เช่น งานศึกษาของ อมรา พงศาพิชญ์ (2533) ที่ศึกษาคุณภาพชีวิตของคนไทย พบว่า มี 6 องค์ประกอบ ได้แก่ สุขภาพอนามัย ชีวิตที่มีความภาคภูมิใจ ชีวิตการทำงาน สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ชีวิตครอบครัวและชีวิตในชุมชน แนวทางนี้ทำให้ผู้สนใจใช้ข้อมูลเชิงคุณภาพในการบ่งชี้คุณภาพชีวิต นำมาประยุกต์ใช้ในงานศึกษาต่อ เช่น การศึกษาของ พนิษฐา พานิชชีวะกุล และ เพ็ญจันทร์ ประดับมุข (2542) ที่ส่วนหนึ่งใช้การสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นเกษตรกร เพื่อให้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

เป็นที่น่าสังเกตว่า การพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตเฉพาะสำหรับกลุ่มคนในภาคอีสาน ยังไม่มีองค์ความรู้ชัดเจน ส่วนมากเป็นการศึกษาระดับคุณภาพชีวิตของกลุ่มคนในภาคอีสาน โดยวัดผ่านเครื่องชี้วัดที่มีการพัฒนาขึ้นจากแนวคิดทฤษฎีทางตะวันตก หรือใช้กรอบของหน่วยงานที่มีอยู่ แต่การพัฒนามาตรวัดจากรากฐานความคิดของประชาชนและชุมชนเองยังไม่แพร่หลายมากนัก ที่ผ่านมามีการศึกษาอยู่บ้างว่าสิ่งที่ประชาชน หรือชุมชนเสนอที่สะท้อนเรื่องคุณภาพชีวิตนั้น สอดคล้องกับทฤษฎี หรือกรอบจากภายนอกหรือไม่ นอกจากนี้แม้ว่าจะมีการพัฒนามาตรวัดคุณภาพชีวิตเฉพาะกลุ่มขึ้นแต่ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับนำมาใช้ในวงกว้างมากนัก เพราะมาตรวัดดังกล่าว มักถูกตั้งคำถามว่ามีความถูกต้อง (Validity) และ ความน่าเชื่อถือ (Reliability) เพียงใด อีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะคุณภาพชีวิต มีนิยามในหลายมิติ ซึ่งเชื่อว่ายากต่อการวัดได้อย่างถูกต้อง

มาตรวัดคุณภาพชีวิต : ศึกษากรณีประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสานอยู่น้อย ส่งผลให้มีการตั้งข้อสังเกตว่าประชาชนของภาคอีสานมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นหรือไม่อย่างไร ในส่วนนี้ต้องการจะประมวลภาพให้เห็นถึงระดับคุณภาพชีวิตของชาวอีสานที่มองผ่านเครื่องชี้วัดหรือมาตรวัดคุณภาพชีวิตส่วนหนึ่ง จากระดับจังหวัดไปสู่ระดับบุคคล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) มาตรวัดคุณภาพชีวิตระดับจังหวัด

มาตรวัดแรกที่น่าจะให้ความสนใจ เนื่องจากสามารถทำให้เปรียบเทียบระดับคุณภาพชีวิตของคนอีสานกับคนภาคอื่นๆได้ เพราะเป็นมาตรวัดกลางที่ใช้ทั้งประเทศ ได้แก่ "ความจำเป็นพื้นฐาน-จปฐ." ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ข้อมูล จปฐ.นี้ถ้ามองมาจากระดับครัวเรือน แต่มักรายงานผลเป็นภาพระดับจังหวัดจึงขอจัดเป็นมาตรวัดระดับจังหวัด เมื่อพิจารณาข้อมูลของปี พ.ศ.2535 2540 และ 2544 ที่

กระทรวงมหาดไทยประมวลไว้ มาพิจารณาเปรียบเทียบระดับคุณภาพชีวิตคนอีสานในภาพรวมทั้งภูมิภาคพบว่าคุณภาพชีวิตของคนอีสานในปี พ.ศ.2535 จาก 9 หมวด 37 ตัวชี้วัดนั้น ทุกจังหวัดของภาคอีสานไม่ผ่านเกณฑ์ถึง 19 ตัวชี้วัด (กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, 2536ก) และในปี พ.ศ.2540 ก็พบว่ามีถึง 13 ตัวชี้วัดที่จังหวัดต่างๆ ของภาคอีสานไม่ผ่านเกณฑ์ สำหรับในปี พ.ศ.2544 พบว่าทุกจังหวัดของภูมิภาคไม่ผ่านเกณฑ์อยู่ 11 ตัวชี้วัด หากพิจารณาจำนวนตัวชี้วัดที่ไม่ผ่านเกณฑ์จะเห็นว่ามีจำนวนลดลง น่าจะแสดงถึงว่า ประชากรของภาคอีสานในจังหวัดต่างๆ น่าจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี แต่ก็เป็นที่น่าสังเกตว่าตั้งแต่ พ.ศ.2535 จนถึง พ.ศ.2544 นั้น มีตัวชี้วัดอยู่จำนวนหนึ่งที่จังหวัดในภาคอีสานไม่ผ่านเกณฑ์เลยตลอด 10 ปีที่ผ่านมา ตัวชี้วัดดังกล่าวได้แก่ (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ตัวชี้วัด จปรู บางส่วนที่จังหวัดของภาคอีสานไม่ผ่านเกณฑ์ ในปี พ.ศ.2535, 2540 และ 2544

ตัวชี้วัดที่	รายละเอียด
8*	เด็กอายุ 6-12ปีได้รับวัคซีนครบในการป้องกันโรค 5 โรค
9	ครัวเรือนไม่กินเนื้อสัตว์ที่ไม่ทำให้สุกด้วยความร้อน
15	ครัวเรือนมีน้ำสะอาดบริโภคเพียงพอ
19	เด็กอายุครบเกณฑ์ได้เข้าเรียนภาคบังคับ
20	เด็กจบภาคบังคับได้เรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนต้น
21	เด็กไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษา ได้รับการฝึกอาชีพด้านต่างๆ
27	ครัวเรือนปลอดภัยจากอุบัติเหตุ
28	ครัวเรือนปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
29	ครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี
31*	คนที่มีสิทธิไปใช้สิทธิในการเลือกตั้ง

ที่มา : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2536ก, 2541ข, 2544ค)

*เป็นตัวชี้วัดที่ทุกจังหวัดไม่ผ่านเกณฑ์นี้เลยตั้งแต่ พ.ศ.2535 จนถึง พ.ศ.2544

อนึ่งตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมาทุกจังหวัดไม่ผ่านเกณฑ์ตัวชี้วัดที่ 35 (คนในครัวเรือนไม่ติดบุหรี่) และมีข้อน่าสังเกตว่า ดัชนีที่ 8 และ 31 ตลอด 10 ปีที่ผ่านมาทุกจังหวัดของภาคอีสานไม่ผ่านเกณฑ์นี้เลย ส่วนในดัชนีที่ 21 นั้นในปี พ.ศ.2544 มีจังหวัดภาคอีสานที่มีครัวเรือนไม่ผ่านเกณฑ์ดังกล่าวสูงสุดเมื่อเทียบกับภาคอื่นถึงร้อยละ 34.0 ทั้งที่เป็นปีสิ้นสุดแผนพัฒนาฉบับที่ 8 ที่มีเป้าหมายของการพัฒนาที่ใช้คนเป็นศูนย์กลาง เช่นเดียวกับดัชนีที่ 29 ที่พบว่า ครัวเรือนถึงร้อยละ 67.4 ซึ่งเป็นร้อยละสูงสุดเมื่อเทียบกับภาคอื่นไม่ผ่านเกณฑ์ข้อนี้ ซึ่งดัชนีทั้งสองข้อดังกล่าวสะท้อนถึงคุณภาพชีวิตพื้นฐานด้านเศรษฐกิจและสังคมของคนอีสานหลายจังหวัดอยู่ในระดับต่ำเมื่อเทียบกับภาคอื่น

จะเห็นได้ว่า การใช้มาตรวัดคุณภาพชีวิตที่เป็นตัวกลางของทั้งประเทศ มาวัดกับชาวอีสาน มีความไม่เหมาะสม โดยเฉพาะประเด็นเรื่องครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 20,000 บาทต่อปี

เนื่องจากสภาพของภูมิภาคมีข้อจำกัดในด้านการประกอบอาชีพ อาจไม่มีรายได้มากดังที่กำหนดแต่ชาวอีสานอาจได้รับการเกื้อกูลจากเครือข่ายที่น้องซึ่งมาจากพื้นฐานทางวัฒนธรรม ทำให้มีคุณภาพชีวิตได้เช่นกัน หรืออีกตัวชี้วัดหนึ่ง **ครัวเรือนไม่กินเนื้อสัตว์ที่ไม่ทำให้สุกด้วยความร้อน** ที่หากใช้เป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของชาวอีสาน ก็น่าจะไม่สอดคล้องเพราะการบริโภคอาหารดิบในกลุ่มคนบางกลุ่มของคนอีสาน ถือเป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม เพราะมีความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วย หรืออีกตัวชี้วัดหนึ่ง **เด็กไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษา ได้รับการฝึกอาชีพด้านต่างๆ** เป็นอีกดัชนีหนึ่งที่สะท้อนความไม่เหมาะสม เพราะคนอีสานส่วนมาก นิยมย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเขตเมือง โดยมีเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ให้ความช่วยเหลือ เมื่อจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาโอกาสมีงานทำมีเพิ่มขึ้น ดังนั้นการจะไปรับการฝึกอาชีพโดยสถาบันหรือองค์กรจึงไม่ค่อยพบมากนักในสภาพจริงของพื้นที่ อย่างไรก็ตามมีงานวิจัยที่น่าเชื่อถือ จปฐ. ระดับครัวเรือนมาศึกษาเพื่อหาปัจจัยอธิบายระดับของคุณภาพชีวิตของครัวเรือนชนบท ซึ่งศึกษาในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา พบว่าปัจจัยต่างๆตาม จปฐ. อธิบายระดับคุณภาพชีวิตของครัวเรือนได้เพียงร้อยละ 14.12 (อัจฉรา นวจินดา และ ขจีจรัส ภิรมย์ธรรมศิริ, 2532) ผลการศึกษาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของเครื่องมือ จปฐ. ที่ใช้วัดคุณภาพชีวิตของชาวอีสาน

อีกมาตรวัดหนึ่งที่ถูกจัดว่าเป็นมาตรวัดที่สามารถสะท้อนคุณภาพชีวิตของประชากรในระดับจังหวัดได้คือ Human Achievement Index (HAI) (UNDP, 2003) ซึ่งถือว่าเป็นมาตรวัดในระดับภาพกว้างอย่างหนึ่ง ซึ่งพัฒนาขึ้นโดย UNDP ให้แนวคิดอิงกับวงจรชีวิตของมนุษย์ (Human Lifecycle) ประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ ได้แก่

- 1) สุขภาพ (Health)
- 2) การศึกษา (Education)
- 3) การมีงานทำ (Employment)
- 4) รายได้ (Income)
- 5) ที่อยู่อาศัยและเงื่อนไขการดำรงชีวิต (Housing and Living Conditions)
- 6) ชีวิตครอบครัวและชีวิตในชุมชน (Family and Community Life)
- 7) การคมนาคมและการสื่อสาร (Transportation and Communication) และ
- 8) การมีส่วนร่วม (Participation)

ทั้ง 8 องค์ประกอบดังกล่าว มีทั้งหมด 40 ตัวชี้วัด สำหรับภาคอีสาน พบว่า ในองค์ประกอบด้านสุขภาพ จังหวัดในภาคอีสานมีค่าคะแนนด้านการเข้าถึงบริการสุขภาพต่ำที่สุดเมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ เช่นเดียวกับ องค์ประกอบด้านรายได้ที่พิจารณาจากความยากจน (Poverty Incidence) พบว่ามี 5 จังหวัดในภาคอีสานที่มีรายได้ต่ำสุดของทั้งประเทศ ได้แก่ สกลนคร สุรินทร์ นครพนม หนองบัวลำภู และยโสธร

อนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม ที่มีตัวชี้วัดคือ การมีส่วนร่วมทางการเมือง (การไปเลือกตั้ง) และการมีส่วนร่วมในประชาสังคมในชุมชน (การมีส่วนร่วมของครัวเรือนในกลุ่มที่ไม่เป็นทางการและบริการทางสังคมในชุมชน) ใน 5 จังหวัดที่มีตัวชี้วัดขององค์ประกอบด้านนี้ต่ำสุด ไม่มีจังหวัดในภาคอีสานเลย จึงน่าจะกล่าวได้ว่า ระดับคุณภาพชีวิตของคนอีสานที่พิจารณาจากตัวชี้วัดเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมืองไม่ได้อยู่ในระดับต่ำเลย เมื่อเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ

จะเห็นได้ว่า จากการวิเคราะห์ จปฐ. ที่สะท้อนคุณภาพชีวิตคนอีสาน และการพิจารณาจาก HAI ของ UNDP ซึ่งเป็นมาตรวัดคุณภาพชีวิตระดับจังหวัด ก็ยังพบว่าจังหวัดของภาคอีสาน ส่วนใหญ่ยังมีปัญหาคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับต่ำอยู่ แต่ขณะเดียวกันมาตรวัดดังกล่าวก็ยังมีข้อจำกัดในการใช้บ่งชี้คุณภาพชีวิตของคนอีสานเพราะใช้เป็นมาตรวัดกลางของทั้งประเทศ จึงมีความไม่สอดคล้องกับ สภาพหรือวิถีชีวิตของคนอีสาน แต่ก็มีข้อดีที่ใช้เปรียบเทียบคุณภาพชีวิตของคนอีสานกับคนภาคอื่นๆ ได้

2) มาตรวัดคุณภาพชีวิตระดับชุมชน และครอบครัว/ครัวเรือน

สำหรับคุณภาพชีวิตที่ศึกษาในระดับชุมชน เป็นความพยายามแสวงหาตัวชี้วัดและวัดระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัวในชุมชน โดยเปรียบเทียบระดับคุณภาพชีวิตที่พบในชุมชนเป็นหลัก มีงานศึกษาที่เป็นตัวอย่าง เช่น การศึกษาของ Amara Pongsapit (UNDP, 2003:86) ใน 5 จังหวัด ได้พัฒนาดัชนีความกินดีอยู่ดีระดับชุมชน (Community-level Well-being Indicators) ซึ่งในการพัฒนาตัวชี้วัดดังกล่าว ได้ศึกษาในหลายพื้นที่ทุกภูมิภาคที่ภาคอีสานศึกษาที่จังหวัดบุรีรัมย์ ใช้การศึกษาในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ได้ตัวชี้วัดทั้งหมด 9 กลุ่มได้แก่ สถานะทางเศรษฐกิจของบุคคลและครอบครัว (Personal/Household Economic Situation) การศึกษา (Education) สุขภาพ (Health) ข้อมูลข่าวสาร (Information) สิ่งแวดล้อม (Environment) โครงสร้างพื้นฐานและทรัพยากรธรรมชาติ (Basic Infra-structure and Natural Resources) ชีวิตครอบครัว (Family Life) วัฒนธรรมและจริยธรรม (Culture and Morality) ชีวิตชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชน (Community Life and Community Strength) ความมั่นคงและความปลอดภัยทางสังคม (Social Security and Safety)

ในระดับครอบครัวงานศึกษาของสุพัฒน์ สุระดณัย (2544) ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อหาความหมายของตัวชี้วัดเพื่อนำไปสู่การกำหนดองค์ประกอบที่บ่งชี้ความผาสุกของครอบครัวและศึกษาเชิงปริมาณเพื่อยืนยันตัวชี้วัดที่ได้ ผลการศึกษาพบว่าเครื่องชี้วัดความผาสุกของครอบครัว ตามทัศนะของชาวบ้านในชนบทของจังหวัดขอนแก่นนั้น ประกอบด้วย 5 มิติ ได้แก่ 1) ปัจจัยพื้นฐานของการครองชีพ ประกอบด้วย 8 ตัวชี้วัดคือ การมีเงินใช้จ่ายในครอบครัวโดยไม่เดือดร้อน การมีข้าวกินตลอดปีโดยไม่ต้องซื้อกิน การไม่เจ็บไข้ได้ป่วย การมีบ้านอยู่อาศัยที่เหมาะสมกับฐานะ การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน การมีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การได้ทำนาทุกปีเพื่อให้มีข้าวไว้บริโภค และความสมบูรณ์ของน้ำในที่นาหรือที่

ทำกิน 2) ด้านเศรษฐกิจ ประกอบด้วย 8 ตัวชี้วัดคือ การไม่มีหนี้สินมากเกินไป การมีอาชีพและแหล่งรายได้ในท้องถิ่น การมีเงินลงทุนในการประกอบอาชีพ การมีสัตว์เลี้ยงไว้เพื่อขายและบริโภคในครอบครัว การมีเงินออมทรัพย์ของครอบครัว การได้รับการสนับสนุนจากรัฐให้มีอาชีพในท้องถิ่น การมีกองทุนในหมู่บ้านและครอบครัวได้กู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพ และการมีงานรองรับบุตรหลานที่จบการศึกษา 3) ด้านสถานะความเป็นอยู่ของครอบครัวประกอบด้วย 8 ตัวชี้วัดคือ การปฏิบัติหน้าที่ของครอบครัว การมีอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกในบ้าน การสนับสนุนให้บุตรได้รับการศึกษาตามกำลังฐานะความสำเร็จในการประกอบอาชีพของบุตร บุตรในครอบครัวไม่ก่อปัญหา ครอบครัวอยู่พร้อมหน้าพ่อแม่ลูก การมีทุนการศึกษาสำหรับบุตร และไม่มีสมาชิกเจ็บป่วยเรื้อรังหรือพิการ 4) ด้านจิตใจ มี 2 ตัวชี้วัดคือ การมีครอบครัวที่อบอุ่น และการได้ทำบุญเข้าวัดฟังธรรม และ 5) ด้านอื่นๆ มี 4 ตัวชี้วัด ได้แก่ ประเภทภาระหน้าที่ใช้ในครอบครัว มีความขยันในการประกอบอาชีพ การมีน้ำประปาหรือบาดาลใช้ในครอบครัว และการมีโรงงานในท้องถิ่น

เมื่อนำตัวชี้วัดความผาสุกดังกล่าวมาศึกษาในเชิงปริมาณพบว่าครอบครัวที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงเมืองกับครอบครัวที่อยู่ในชุมชนไกลเขตเมืองมีระดับของความผาสุกไม่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับครอบครัวเดี่ยว กับครอบครัวขยายก็พบว่ามีความผาสุกไม่แตกต่างกัน แต่ระดับความผาสุกแตกต่างกันในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกัน และ ครอบครัวที่มีองค์ประกอบของครอบครัวแตกต่างกัน

นอกจากนี้การศึกษามาตรวัดระดับครัวเรือน ยังพบว่ามีการศึกษาในครัวเรือนที่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศที่จังหวัดอุดรธานีของ Sirinan Kittisuksathit & Huw Jones (2545) พบว่า คุณภาพชีวิต เมืองค์ประกอบ 3 มิติได้แก่ 1) สิ่งที่ใช้ในการดำรงชีพ (Material Standard of Living) 2) สิ่งที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว (Family Relation) เช่นการศึกษาของบุตร 3) สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสังคมและสิ่งแวดล้อม (Social and Environment Relations) และพบว่าครัวเรือนที่มีผู้ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศและกลับมาแล้ว มีคุณภาพชีวิตสูงสุด ส่วนครัวเรือนที่ยังคงมีแรงงานย้ายถิ่นกำลังทำงานอยู่ต่างประเทศมีคุณภาพชีวิตต่ำสุด เมื่อเทียบกับครัวเรือนที่ไม่มีแรงงานย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศเลย

จะเห็นได้ว่า มาตรวัดคุณภาพชีวิตระดับชุมชนและครอบครัวนี้ เน้นที่จะวัดคุณภาพชีวิตของครัวเรือนทั่วไปหรือครัวเรือนที่มีคุณลักษณะเฉพาะ โดยเปรียบเทียบกับครัวเรือนอื่นๆ ในชุมชนเดียวกันเป็นหลัก ทำให้มีความเหมาะสมในการวัดคุณภาพชีวิตมากกว่า เพราะครัวเรือนต่างๆเหล่านั้นอยู่ในบริบท (Context) เดียวกัน

3) มาตรวัดคุณภาพชีวิตระดับบุคคล

สำหรับผลการศึกษาคุณภาพชีวิตในระดับบุคคล ในคนกลุ่มต่างๆพบว่า คุณภาพชีวิตของเกษตรกรภาคอีสาน (พนิชฐา พานิชานี และ เพ็ญจันทร์ ประดับมุข, 2542) มีหลายมิติ ได้แก่

เศรษฐกิจ สุขภาพ ครอบครัว และสิ่งแวดล้อม ที่มุ่งเอื้อให้ชีวิตสามารถดูแลจัดการและพึ่งตนเองได้ ขณะที่
ในทัศนะของปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าคุณภาพชีวิต คือความสุขของชีวิตแบบองค์รวม โยงทั้งสุขภาพกายใจ
ครอบครัว สิ่งแวดล้อม เน้นภาวะความสามารถในการพึ่งตนเองทั้งด้านเศรษฐกิจ และจิตวิญญาณ อนึ่ง
ในมิติด้านเศรษฐกิจนั้น เมื่อศึกษาในเชิงปริมาณในพื้นที่ของขอนแก่นและยโสธร พบว่าหมู่บ้านที่เกษตรกร
ทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีระดับคุณภาพชีวิตสูง เป็นสัดส่วนสูงกว่าเกษตรกรที่อยู่ในหมู่บ้านทั่วไป
และเกษตรกรที่อยู่ในหมู่บ้านทำการเกษตรผสมผสานมีระดับคุณภาพชีวิตด้านอาหารและด้านการพึ่งตน
เองสูง เป็นสัดส่วนสูงกว่าเกษตรกรในหมู่บ้านทั่วไป ในงานศึกษานี้พบว่ามีตัวชี้วัดบางตัวสอดคล้องกับ
การศึกษาของสุพัฒน์ สุระดณัย ได้แก่ การมีงานทำในพื้นที่ การไม่มีหนี้ การมีเงินทองใช้จ่าย การมีบ้าน
เป็นของตนเอง และ การมีข้าวกินตลอดปี

ส่วนในกลุ่มผู้สูงอายุชนบทของภาคอีสานที่ศึกษาโดย พนิษฐา พานิชชีวะกุล (2537) พบว่า
คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุอีสานมีระดับต่ำถึงร้อยละ 11.7 มีเพียงร้อยละ 14.8 ของผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตอยู่
ในระดับสูง แต่ส่วนใหญ่ร้อยละ 73.5 มีคุณภาพชีวิตระดับปานกลาง และพบว่า เพศ อายุ สถานภาพสมรส
ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ต่อเดือน มีความสัมพันธ์กับระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ นอกจากนี้ยัง
มีการศึกษาในกลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนแออัดเขตเทศบาลนครขอนแก่น (สมพร ชัยอยุธยา, 2542) พบว่า ร้อยละ
20.7 ของผู้สูงอายุมีระดับคุณภาพชีวิตต่ำ มีคุณภาพชีวิตเชิงอัตวิสัย ได้แก่ ความพึงพอใจในภาวะสุขภาพ
ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ความพึงพอใจที่ได้รับการดูแล ดีกว่าคุณภาพชีวิตเชิงวัตถุวิสัยที่เป็นอยู่
และพบว่าปัจจัยที่ทำให้ระดับคุณภาพชีวิตในผู้สูงอายุต่างกันคือ เพศ อายุ ภาวะโภชนาการ และลักษณะ
การอยู่อาศัยในครอบครัว

สำหรับการศึกษาคุณภาพชีวิตของ*คนในเขตเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* โดย สำนักวิจัย
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) ศึกษาคุณภาพชีวิตใน 6 มิติ พบว่า 1) คุณภาพชีวิตโดยรวม
คนในเขตเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือร้อยละ 54.2 ประเมินว่าตนเองมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้นในช่วง 5 ปีที่
ผ่านมา มีเพียงร้อยละ 5.8 เท่านั้นที่ประเมินว่ามีสภาพชีวิตที่เลวลง ส่วนใหญ่มีความพอใจในชีวิตความ
เป็นอยู่ในจังหวัดที่อาศัยอยู่และต้องการอาศัยอยู่ในจังหวัดนั้นๆต่อไป 2) คุณภาพชีวิตด้านครอบครัว
ค่อนข้างสูง ส่วนใหญ่มีความภาคภูมิใจในครอบครัวสูง กลุ่มอายุ 40-49 ปี กลุ่มการศึกษาสูง กลุ่มสมรส
แล้วอยู่ด้วยกันและกลุ่มอาชีพข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ มีคุณภาพชีวิตด้านนี้ดีกว่ากลุ่มอื่นๆ 3) คุณภาพ
ชีวิตด้านการงาน ค่อนข้างสูงเช่นกัน กลุ่มที่มีการศึกษาสูง กลุ่มอาชีพข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ ธุรกิจส่วนตัว
กลุ่มผู้สมรสแล้วอยู่ด้วยกัน กลุ่มหัวหน้าครอบครัวและคู่สมรส กลุ่มผู้มีรายได้สูง มีคุณภาพชีวิตด้านการงาน
สูงกว่ากลุ่มอื่นๆ 4) คุณภาพชีวิตด้านความเครียด โดยรวมแล้วคนเขตเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี
ความเครียดน้อย เพศหญิงเครียดกว่าเพศชาย กลุ่มอาชีพรับจ้าง/กรรมกร กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มการศึกษาต่ำ

กลุ่มบุตรและผู้อาศัย มีความเครียดมากกว่ากลุ่มอื่น 5) คุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่แล้วมองว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมมีน้อย มีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่ตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ กลุ่มผู้ที่มีการศึกษาสูง กลุ่มคนโสด กลุ่มบุตร 6) คุณภาพชีวิตด้านชีวิตในเมือง โดยรวมแล้วคุณภาพชีวิตในด้านนี้อยู่ในระดับปานกลาง คนในเขตเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความสะดวกสบายและพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่

สำหรับกลุ่มคนทำงานพบว่าคุณภาพชีวิตด้านการงาน และคุณภาพชีวิตด้านชีวิตในเมือง เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการดำเนินชีวิต ส่วนกลุ่มที่ไม่ทำงาน ได้แก่ นักศึกษา แม่บ้าน และผู้ไม่ประกอบอาชีพ คุณภาพชีวิตด้านสิ่งแวดล้อมและด้านความเครียดเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความต้องการดำเนินชีวิต จะเห็นได้ว่ามาตรฐานระดับคุณภาพชีวิตของคนอีสานในเขตเมือง ของสำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (2541) บ่งชี้ว่าคนอีสานในเขตเมืองมีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับสูง ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเขตเมืองมีสภาพความเป็นอยู่มีความสะดวกสบายที่เป็นผลจากการพัฒนาอย่างชัดเจน

เป็นที่น่าสังเกตว่า มาตรฐานคุณภาพชีวิตระดับบุคคลนี้ ส่วนใหญ่พัฒนาขึ้นเป็นการเฉพาะในกลุ่มที่ต้องการศึกษา ใช้เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกับกลุ่มคนที่มีคุณลักษณะต่างกันในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมเดียวกัน มาตรฐานส่วนใหญ่ที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยทั้งองค์ประกอบเชิงวัตถุวิสัยและอัตตวิสัย ที่สอดคล้องกับบริบทด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของสังคมอีสาน ขณะเดียวกันการใช้มาตรฐานคุณภาพชีวิตในระดับบุคคลที่ศึกษาในภาคอีสานกับคนเฉพาะกลุ่ม ส่วนใหญ่ยืนยันว่า คนอีสานส่วนใหญ่มีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับสูง ซึ่งแตกต่างจากการใช้มาตรฐานระดับจังหวัด ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การพัฒนามาตรฐานคุณภาพชีวิตระดับบุคคล เป็นเรื่องที่น่าจะเหมาะสมกว่า เพราะนอกจากจะเห็นข้อเท็จจริงได้มากกว่าแล้ว ก็อาจจะไม่จำเป็นต้องเปรียบเทียบกับคนต่างกลุ่มหรือต่างพื้นที่เพราะมีสภาพบริบทแตกต่างกัน อาจส่งผลต่อการหลอหลอมทัศนคติที่จะบอกถึงองค์ประกอบด้านอัตตวิสัยที่แตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไป

การศึกษาคุณภาพชีวิตของประชาชนในภาคอีสานนั้น ควรมีการพัฒนามาตรฐานคุณภาพชีวิตของประชากรทั้งในระดับชุมชนและครอบครัว และบุคคลให้สามารถวัดได้อย่างเที่ยงตรงยิ่งขึ้น โดยนำวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ และใช้ความรู้จากปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้รู้ทางวิชาการมาประกอบการศึกษา

การพัฒนามาตรฐานคุณภาพชีวิตเพื่อศึกษาเฉพาะกลุ่มยังมีความจำเป็น เพราะสังคมอีสานมีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดกลุ่มคนหลายกลุ่ม ทั้งในเชิงกลุ่มอาชีพต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เช่น กลุ่มคนเก็บขยะในเขตเมือง กลุ่มทำงานอาชีพนอกระบบ (Informal Sector) ในชนบท กลุ่มอาชีพเกษตรกรที่ทำการผลิตในลักษณะพันธสัญญา (Contract Farming) กับบริษัทขนาดใหญ่ เช่น การผลิตพืชเมล็ดพันธุ์ส่งให้โรงงาน เป็นต้น หรือกลุ่มอาชีพที่ทำงานตอบสนองการ

เปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมในเมือง เช่น กลุ่มอาชีพพนักงานทำความสะอาด คนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ เมื่อพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบเบื้องต้นเสมือนว่าจะมีคุณภาพชีวิตที่ไม่ค่อยดีนัก เพราะมีโอกาสเสี่ยงต่อการถูกเอาเปรียบจากสังคม ขณะเดียวกันโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่ภาครัฐให้ก็ค่อนข้างจะเป็นไปอย่างจำกัด และองค์ความรู้เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของคนกลุ่มเหล่านี้ยังไม่ค่อยมีการศึกษามากนัก จึงควรที่จะให้ความสนใจมากขึ้น และควรที่จะผสมผสานระเบียบวิธีในการศึกษาให้มีความหลากหลาย และมีความสอดคล้องกับสภาพของแต่ละกลุ่มมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กอบกุล สุดสวาสดิ์, 2541. **คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในจังหวัดนครศรีธรรมราช**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยมหาดินทิติ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2536 ก). **รายงานคุณภาพชีวิตคนไทย ปี 2535**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดเพิ่มเสริมกิจ.
- กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2541ข). **รายงานคุณภาพชีวิตคนไทย จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2540**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดเพิ่มเสริมกิจ.
- กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. (2544 ค). **รายงานคุณภาพชีวิตคนไทย จากข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2544**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดเพิ่มเสริมกิจ.
- กรมประชาสัมพันธ์. (2538). **เอกสารประกอบการบรรยาย โครงการส่งเสริมสวัสดิการสังคมระดับครัวเรือนทั่วประเทศ (สสค)**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดเพิ่มเสริมกิจ.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการร่วมกันกำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม**. เอกสารการประชุมเชิงปฏิบัติการ โครงการวิจัยและพัฒนา เครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคม. เมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2538 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (เอกสารอัดสำเนา)
- เกื้อ วงศ์บุญสิน. (2540). **ประชากรกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์. (2526). **คุณภาพชีวิต**. ในประชากรศึกษา. ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล อ่างใน วิทยุธรณ์ บุตรแสนคม. (2541). รายงานการวิจัยคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตชนบท จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์ มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ดำรง อุดมไพจิตรกุล และคณะ. (2543). **การศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในแหล่งชุมชนแออัดในเขตกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพมหานคร.
- พนิชฐา พานิชชิวะกุล. (2537). **การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตที่เป็นสมมติสำหรับผู้สูงอายุในชนบท**. วิทยานิพนธ์สาธาณสุขศาสตร์ดุษฎิบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พนิชฐา พานิชชิวะกุล และ เพ็ญจันทร์ ประดับมุข. (2542). **รายงานการวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของเกษตรกรอีสาน : มุมมองจากประชาชน**. ขอนแก่น : คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วิทยุธรณ์ บุตรแสนคม. (2540). **รายงานการวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตชนบท จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วิภาวี ศรีเพียร (2544). **คุณภาพชีวิตการทำงานกับการย้ายถิ่นของแรงงาน**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ โดยสมาคมนักประชากรไทย ระหว่างวันที่ 22-23 พฤศจิกายน 2544.

- สมพร ชัยยุทธ์. (2542). **คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในชุมชนแออัดเขตเทศบาลนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น.** วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุจินดา คุจาวิวัฒน์ และสมพันธ์ เตชะอธิก. (บรรณาธิการ). (2531). **กองทุนหมู่บ้านกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต.** ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์.
- สุพัฒน์ สุระดณัย. (2544). **เครื่องชี้วัดความผาสุกของครอบครัวชนบทในจังหวัดขอนแก่น.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุเทพ บุญซอ่อน (บรรณาธิการ). (2545). **สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา** จัดพิมพ์ในวาระอายุครบรอบ 60 ปี ดร.อุทัย ดุลยเกษม. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา.
- สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. (2541) **รายงานการวิจัยคุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** กรุงเทพมหานคร : ทิพย์เนตย์การพิมพ์.
- อนุชาติ พวงสำลี และ อรทัย อาจอ่ำ (บรรณาธิการ) (2539). **การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิต และสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อมร นนทสุต. (2526). **คุณภาพชีวิต.** ในเอกสารสัมมนาความต้องการพื้นฐานขั้นต่ำกับการพัฒนาสังคมระยะยาว : บทบาทของผู้ว่าราชการจังหวัดในการพัฒนาคุณภาพประชากร 22-23 กรกฎาคม 2526. โรงแรมแกรนด์พาเลซ พัทยา ชลบุรี. อ้างใน รณยุทธ์ บุตรแสนคม. (2540). รายงานการวิจัยคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตชนบท จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อมรา พงศาพิชญ์. 2533. **คุณภาพชีวิตของชาวชนบทไทยปี 2543.** ในเอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง การวิจัยทางการแพทย์เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัจฉรา นวจินดา และ ขจีจรัส ภิรมย์ธรรมศิริ. (2532). **ความสัมพันธ์ระหว่างความจำเป็นพื้นฐาน ภาสทางคหกรรมศาสตร์ และคุณภาพชีวิต.** เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ โดยสมาคมนักประชากรไทย ระหว่างวันที่ 22-23 พฤศจิกายน 2532.
- อุทุมพร จามรมาน. (2528). **คุณภาพชีวิตของคนกรุงเทพมหานคร.** รายงานการวิจัยคณะครุศาสตร์ กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อ้างใน รณยุทธ์ บุตรแสนคม. (2540). รายงานการวิจัยคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในเขตชนบท จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และกาฬสินธุ์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Kittisuksathi, Sirinan and Jones, Huw. (2545). **International Labour Migration and Quality of Life. A Case Study of Returnees in Northeastern Thailand.** เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประชากรศาสตร์แห่งชาติ โดยสมาคมนักประชากรไทย ระหว่างวันที่ 21-22 พฤศจิกายน 2545.
- UNESCO. **Quality of life : An Orientation to Population Education.** Bangkok : UNESCO, 1980.
- United Nation Development Programme. 2003. **Thailand Human Development Report 2003.** Bangkok : Thailand.